

מערכה במצות

"סיפור יצ"מ"

ובה י"ט סעיפים

תוכן המערכה

- א. מקור מצות סיפור יציאת מצרים, ובדברי הרמב"ם שדימה 'זכור' דיצ"מ ל'זכור' דשבת:
- ב. מצות זכירת יצ"מ בשאר ימות השנה:
- ג. למה הרמב"ם אינו מונה חיוב זכירה של כל השנה, ובדברי הגר"ח ז"ל:
- ד. קושיא גדולה על דברי הגר"ח ז"ל:
- ה. חמשה חילוקים בין מצות זכירת יצ"מ כל השנה למצות סיפור ליל ט"ו בניסן:
 - ו. מקור התוספתא שהלימוד בהלכות פסח בליל ט"ו בכלל מצות סיפור:
 - ז. עיקר המטרה בסיפור יצ"מ ליל ט"ו היא להביע 'אמונה' או 'הכרת הטוב':
 - ח. למה בחרו ליסוד ה'הגדה' על פרשת ארמי אובד אבי דווקא:
 - ט. ישוב קושית הרב הוטנר ז"ל:
 - י. לדברי הרמב"ם בהל' יסוה"ת איך יתכן לומר שיצ"מ היא מקור לאמונתנו:
 - יא. הכרת הטוב עבור מה?
 - יב. בחירת עם ישראל עם כל המסתעף מזה היתה בשעת היציאה ממצרים:
 - יג. קשר עמוק בין שבת ליצ"מ:
 - יד. למה לא קתני מצות סיפור יצ"מ במתני' דקדושין:
 - טו. למה לא קתני במתני' דפאה, ואם הך ד"כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתן פסח מצה מרור" הוי דין במצות סיפור או בפסח מצה ומרור:
 - טז. ב"י חדש בפטור ד'עד שתחטפנו שינה', וחידוש לדינא לפי"ז:
 - יז. יצ"מ מקור לחיוב "צפית לישועה":
 - יח. הסיבה בכלל המצוה של סיפור יצ"מ, וישוב לפי"ז מנהגן של הנשים שאינן מסיבות:
 - יט. סיכום – חמש יסודות עיקריות ביהדות מונחות בענין יציאת מצרים:

נספחים

- א. "ממצרים גאלתנו ה' אלוקינו כל בכוריהם הרגת" (תפילת עזרת):
- ב. שלשה ביאורים במש"כ הרמב"ן שענין יצ"מ כתובה במזוזה:

מקור מצות סיפור יציאת מצרים, ובדברי הרמב"ם שדימה 'זכור' דיצ"מ ל'זכור' דשבת:

כתב הרמב"ם בהל' חמץ ומצה (פרק ז' ה"א) וז"ל "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות י"ג) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' כמו שנאמר (שמות כ') 'זכור את יום השבת'. ומנין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר 'זהגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח" עכ"ל.

יש לעיין בכוונת הרמב"ם בכתבו 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' כמו שנאמר (שמות כ') 'זכור את יום השבת', למה הוצרך לדמות יצ"מ לשבת, ומה רוצה לאשמענין בזה?

והנראה בזה, הנה שיטת הרמב"ם כאן היא שעיקר המקור למצות סיפור היא קרא ד'זכור את היום הזה', והיה קשה להרמב"ם מנין שנאמר בה חיוב דווקא בליל ט"ו, אולי הכוונה שכל השנה צריכין לזכור את יום היציאה וכמו זכירות דמרים ועמלק, דכל השנה זמן קיומם, וע"ז מתרץ הרמב"ם ומביא הא דשבת דג"כ כתיב אצלה 'זכור את יום השבת', ואין הכוונה שם שיזכור כל השבוע את השבת [וכמו שיש סוברים כן באמת³ – ע' ביצה (ט"ז,א) וע' רמב"ן⁴ (שמות כ,ח)], אלא שצריכים לזכרה ע"י קידוש ביום השבת עצמה, וה"ה לגבי יצ"מ שמצותה בליל ט"ו דווקא, זהו הפירוש בדברי הרמב"ם.

ואין להקשות לפי"ז, למה בעינין הדרשה שהביא הרמב"ם אח"כ ד'בעבור זה לא אמרתי אלא בזמן שיש מצה ומרור מונחים לפניך', הרי אנו יודעים כבר דהמצוה בליל ט"ו ולא בכל ימות השנה. די"ל שבאמת כוונת הרמב"ם בזה היא לבאר למה זמן קיומה בליל ט"ו ולא ביום ט"ו, דמצד קרא ד'זכור' לא ידעינן את זה, שהרי אצל שבת אם שכח לקדש בלילה מקדשין ביום מה"ת וא"כ ה"ה לגבי מצות סיפור, וע"ז מביא הרמב"ם הדרשה ד'בעבור זה', דקיומה רק בלילה ודו"ק⁵.

[1] מבואר בדברי הרמב"ם שלמד שפסוק זה קאי על החיוב המיוחד שיש בליל ט"ו, אמנם רש"י עה"ת שם כתב וז"ל, 'זכור את היום הזה – למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום' עכ"ל. ויש לעיין הרי במתנ' ברכות (יב,ב) איתא שמזכירין יצ"מ בכל יום מכח קרא ד'למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך' (דברים ט"ז,ג), וצ"ע למה מפרש רש"י דלא כחז"ל, שוב ראינו שכבר העיר בזה המנחת חינוך (מ' כ"א).

[2] האור"ש שם כותב שכוונת הרמב"ם לומר דכמו בשבת הזכירה היא על היין ואם אין יין מקדשין על ריפתא, כמו כן חובת סיפור היא על היין ואם ליכא יין סגי במצה עי"ש, ברם קשה מאד להעמיס כל זה בלשון הרמב"ם שלא מיירי כאן בפרטי המצוה אלא בעיקר מקור חיובא וצ"ע.

[3] הרמב"ם בהל' שבת אינו מביא כלל הלכה זו שצריכים להכין באמצע השבוע לשבת מכח פסוק ד'זכור'.

[4] וז"ל שם "על דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שזכור תמיד בכל יום את השבת, שלא נשכחו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד זכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר (שמות ל"א, י"ג) כי אות היא ביני וביניכם" עכ"ל, וע"ע שם מה שמביא בשם המכילתא.

[5] הבחור היקר ישעיה פרידמן נ"י הקשה על דברינו דהיה להרמב"ם להביא רק דרשה ד'בעבור זה', דמזה ידעינן שזמן קיומה בליל ט"ו, ולא היה צריך להביא קרא ד'זכור' כלל, וצ"ל דסבר הרמב"ם דקרא ד'זהגדת' אינה יכולה להיות עיקר המקור למצות סיפור, דשם כתיב 'זהגדת לבנך' דהיינו סיפור לבנים, ולא היינו יודעין שיש

[בהגהות יד איתן על הרמב"ם (שם) וכן בתורה תמימה (שמות י"ג) ציינו כמקור לדברי הרמב"ם הנ"ל את דברי מדרש רבה (שמות פרשה י"ט פסקה ז'), דאיתא שם "הזהר לישראל, כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית, שנאמר (שמות כ') 'זכור את יום השבת', כך היו זוכרים הנסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו ליום שיצאתם משם, שנאמר (שם י"ג) 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', למה כי בחזק יד הוציאך ה' ממצרים" וכו' ע"כ, וצ"ע בעומק כוונת המדרש].

בספר מאורי המועדים לבית בריסק (עמ' ע"א) כתב לבאר כוונת הרמב"ם הנזכר, שכמו דזכור דשבת לא סגי בלב ובעינן בפה דווקא וכדאיתא בתו"כ (בחוקתי פרשתא ט' ג'), כמו"כ סיפור יצ"מ בעינן פה דווקא ולא סגי בלב עיי"ש. יש להקשות על דבריו, למה בעינן ההיקש לשבת בשביל זה, הלא בקרא לגבי סיפור יצ"מ כתיב זהגדת לבניך, ולכאור "הגדה" בודאי הוי בפה ולא במחשבה. וצריך לדחות דיתכן לקיים זהגדת לבנך בלי לספר בפה, והוא ע"י שמראים לבנו הסיפור בצעורים, ולפיכך שפיר בעינן הדמיון לשבת ללמדנו שצריכים לספר בפה דווקא. ברם נראה לומר יותר פשוט, דמזהגדת לבנך אנו יודעים רק דחלק המצוה של סיפור אל הבן צ"ל בפה, אבל בינו לבן עצמו יתכן שסגי בלב, ולזה איצטריך הדמיון לשבת ודו"ק.

מצות זכירת יצ"מ בשאר ימות השנה:

תנן במתנ' ברכות (יב, ב) "מזכירין יציאת מצרים בלילות, אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך', 'ימי חיך' – הימים, 'כל ימי חיך' – הלילות, וחכמים אומרים 'ימי חיך' – העולם הזה, 'כל' – להביא לימות המשיח".

ובגמ' שם, "תניא אמר להם בן זומא לחכמים, וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח, והלא כבר נאמר 'הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם, אמרו לו, לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו וכו', משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי, פגע בו נחש וניצל ממנו, שכח מעשה שניהם, והיה מספר והולך מעשה נחש, אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות

חיוב בינו לבין עצמו, ולכן שפיר איצטריך גם קרא דזכור דמשיחאנו למידין חובת סיפור, וכיון שהוא מביא זכור צריך להביא זכור דשבת וכמשי"כ שזה מגלה לנו שמה שאנו למידין מזכור נוהג רק בט"ו ולא בכל השנה. וע"ע בספר המצות (מ' קנ"ז) איך שהרמב"ם מביא המקורות של המצוה שם, אמנם אין הדברים ברורים שם כאשר יראה המעיין. שוב הראוני חכ"א שיחי שכבר שו"ט טובא בדברי הרמב"ם אלו בגבורת ה' (הגדש"פ למהר"ל).

[6] צריך לעיין בשאר מקומות בכתובים אם 'הגדה' משמעה בפה דווקא או לא, וכן צריך לעיין לענין עדות דכתיב אצלה 'לא יגיד', אם בעינן דיבור דווקא או דילמא דסגי בהרכנה וכדומה, והרשב"א בב"ב קכ"ח הובא בשיטה שם כתב דהרכנה לא מהני בעדות דלא נחשב מפייהם עיי"ש, וע' בדברי יחזקאל (סי"ט) בזה ואכמ"ל.

את הראשונות" ע"כ.

הנה קיי"ל⁷ שיש חיוב להזכיר יצ"מ בלילה וביום וכשיטת ר' אלעזר בן עזריה, ויש להעיר הרי לכאור חכמים שמשמש עם מילת "כל" להביא ימות המשיח, פליגי עליו וסוברים דרק ביום יש חיוב, והרי בעלמא קיי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים, א"כ למה קיי"ל דגם בלילה יש חיוב וכראב"ע. יש להתבונן מה עשו כלל ישראל עד אז, ואיך יתכן שיחדש ר' אלעזר בן עזריה ביחד עם בן זומא חידוש דין שלא נהגו בו אבותיהם⁸. עוד יש לעיין, כיון שלא ידע ר' אלעזר בן עזריה המקור להזכיר יצ"מ בלילות עד שדרשה בן זומא, למה באמת סבר כן שיש חיוב להזכיר בלילות⁹.

ואמר בזה ר' אלחנן בונם שיחי ועד"ז שמעתי ממו"ר הגאון רבי זליג ברקוויץ שליט"א, דיתכן מאד שהיתה קבלה מידם מסיני להזכיר יצ"מ גם בלילות, ומעולם לא פליגי שום אדם בזה וכולם נהגו כן, ברם ר' אלעזר בן עזריה חיפש רק מקור להקבלה בע"פ בכתובים, כיון שדבר המפורש בקרא חשיבי יותר מסתם קבלה¹⁰, והביא לזה פסוק ד"כל", וע"ז פליגי חכמים וטענו ד"כל" אינו מקור כיון דאיצטריך להביא ימות המשיח. נמצא דלא פליגי ראב"ע וחכמים להלכה וכל מחלוקתם היא רק אם יש להחיות הזכרה בלילה מקור מן הכתוב.

מו"ר שליט"א הראה שהדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בפהמ"ש על אתר שם, וז"ל "ואמר (ראב"ע) בענין תמיה, הרי אני אע"פ שהשתדלתי והתחברתי עם אנשי החכמה, לא זכיתי לדעת הרמו שנרמוז בכתוב בחיוב קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא" עכ"ל. הרי מבואר בדברי הרמב"ם שעיקר הנידון היה למצוא הרמוז בכתוב, אבל כנראה עצם הדין היה קבלה בידם וכנ"ל.

למה הרמב"ם אינו מונה חיוב זכירה של כל השנה, ובדברי הגר"ח ז"ל:
לכאור דברינו כאן הם דלא כדברי הגר"ח ז"ל, דהנה הקשו האחרונים (מנ"ח מ' כ"א, צל"ח ברכות

[7] ע' רמב"ם הלכ' ק"ש (פ"א ה"ג).

הנה הפמ"ג (אשל אברהם, ס' ס"ז) כתב להסתפק אי הזכרת יצ"מ בלילה מה"ת או רק מדרבנן, ונ"מ אי ספק קרא צריך לחזור ולקרות או לא, והביאו המ"ב (שם סק"ג) עיי"ש, ולכאור ביאור ספיקת הפמ"ג לומר דהזכרה בלילה הו' רק מדרבנן הוא משום דלא קיי"ל כשיטת ראב"ע אלא כשיטת חכמים, ודאם באמת קיי"ל כראב"ע מ"ש יום מלילה] רק צ"ע מנ"ל להפמ"ג דלחכמים חייבין עכ"פ מדרבנן דילמא ס"ל דבכלל אין מזכירין בלילה וצ"ע בזה. הנה בברכות (כ"א, א) איתא "ספק אמר אמת ויצ"ב חוזר ואומר", ויש לעיין למה נקט הגמ' אמת ויצ"ב ולא אמת ואמונה, ברם להפמ"ג א"ש כמין חומר דרק אמת ויצ"ב ביום הוי מה"ת ולכן בספק חוזר, אמנם אמת ואמונה בלילה הו' מדרבנן ולכן בספק אינו חוזר ואומר וזהו דנקט אמת ויצ"ב דווקא ודו"ק היטב בדיוק זה.

[8] ע' פ"י בזה.

[9] וכבר התעורר הבית הלוי (שמות, הגדה של פסח מעשה בר' אלעזר) בזה עיי"ש בתי".

[10] וכן על דרך מה שישד לנו האור החיים הקדוש (ויקרא יג, ל"ז) וז"ל, "עיקר עבודת עמלי בני תורה הוא להראות מקור כל דבר של תורה שבעל פה בתורה שכתב" עכ"ל, עיי"ש בדבריו הנפלאים.

שם ועוד) למה הרמב"ם במנין המצות אינו מונה המצוה של זכירת מצרים בכל יום, והן אמת שהוא מונה (מ' קנ"ז) המצוה לספר ביצ"מ בליל ט"ו בניסן, אמנם הרי הזכירה בשאר ימות השנה הויה מצוה נפרדת שנלמדו מפסוקים אחרים וכמו שכתב הרמב"ם הל' ק"ש (פ"א ה"ג) וז"ל "אע"פ שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" עכ"ל, וא"כ למה אינו מונה אותה למצוה בפנ"ע¹¹.

ומפורסם שתירץ הגר"ח ז"ל¹², דהרמב"ם (הל' ק"ש) פסק כראב"ע דמזכירין יצ"מ בלילה וביום, והיינו משום ד"כל" לרבות הלילות, וא"כ אינו יכול לדרוש "כל" להביא ימות המשיח, ונמצא דלראב"ע הזכרת יצ"מ אינה נוהגת לימות המשיח, והרי הרמב"ם בשרשים שלו כתב שמצות שאינם נוהגות לדורות כמו שמירת צנצנת המן ואיסור נותר במן וכדומה אינם בחשבון מנין תרי"ג, ולפ"ז מובן היטב למה הרמב"ם אינו מונה מצות זכירת יצ"מ, כיון דלשיטתו שפסק כראב"ע אין המצוה נוהגת לימות המשיח, ולכן לא מנאה אותה עכ"ד הגר"ח.

ברם לפי דברי מו"ר שליט"א בדעת הרמב"ם נמצא שגם ראב"ע מודה שזכירה נוהגת לימות המשיח, שהרי כל המחלוקת ראב"ע וחכמים היא רק אם יש רמז בקרא אבל להלכה לא פליגי, וממילא לא יתכן כלל דברי הגר"ח ז"ל¹³.

[11] ר' אלחנן בונם שיחי צידד לומר דאולי דעת הרמב"ם היא שמצות זכירה בשאר ימות השנה הוי דרבנן וקראי אסמכתא בעלמא הם, ולכן לא מנה אותה הרמב"ם, אמנם א"א לומר כן שהרי מפורש בברכות (כא, א) דהזכרת יצ"מ בכל יום הוי דאורייתא, דאיתא שם ספק אמר אמת ויצ"ב חזורים וקורים, והטעם משום הזכרת יצ"מ שבה וספק דאורייתא לחומרא. שוב ראיתי באור שמח הל' ק"ש שם שחידש כדברי ר' אלחנן בונם שיחי דחובת הזכרת יצ"מ כל יום הוי דרבנן וקראי אסמכתא בעלמא, ואך דכיון שיש אסמכתא זה סימן שכן הוא רצון הבורא ולכן ספיקא לחומרא עיי"ש בדבריו.

יש לציין שעיקר דבריו שהיכא שיש לתקנה דרבנן אסמכתא ספיקא דרבנן לחומרא כבר כתב ה"פרי מגדים" ב"פתיחה כללית" (ח"א אות כ'), וז"ל "ראוי שתדע שיש ב' מיני אסמכתות אסמכתא חשובה ויש לה כעין רמז בתורה שבכתב וכו', אסמכתא בעלמא שאין רמז בקרא לזה וכו', משמע אסמכתא חשובה שיש לה כעין רמז בקרא הוה כדברי תורה ממש, ולא נפלאות ולא רחוקה היא לומר כן, כי בכל מילי דרבנן ד"ת הן מ"לא תסור" ו"עפ"י התורה אשר יורוך", אלא דאתנו בכמה דברים דלא ללקות על דבריהם מלקות ד"ת כי אם מלקות מרדות, והקילו בספיקן כמו שיראה הרואה בשרש הא' במגילת אסתר, וכבוד הבריות דוחה ללאו שלהן, הא כל היכא דאסמכוה אקרא באסמכתא חשובה דעתם להיות ממש כד"ת, ולא מקילין בספיקו, וגזור גזירה לגזירה באפשר וכדומה" עכ"ל.

ובי הדבר יש לומר עפ"י דברי הריטב"א הידועים ב בר"ה (טז, ב ד"ה תניא ר"ע) שכתב וז"ל, "כל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו, ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר, שזו דעת מינות היא, אבל התורה העירה בכך, ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו" וכו' עכ"ל. וראה "קרית ספר" בהקדמתו (סוף פ"ה) שכתב כעין דברי הריטב"א, וכן המהר"ל ב"באר הגולה" (באר ראשון) כוון להריטב"א.

[12] ע"ע תי' נפלא בזה בשם הגר"ח ז"ל הובא באסופות הגר"ח וכן הגדש"פ אמרי חן.

[13] ברם יתכן מאד לומר שכל דברי הרמב"ם נאמרין רק לנוגע הזכרת יצ"מ בלילה, אמנם לענין הזכרת יצ"מ לימות המשיח יש לומר שבאמת פליגי חכמים וראב"ע לדינא, וכן הוא באמת משמעות המשך הגמ' שם כמבואר להמעייין, וצריך עוד עיון בזה.

שוב מצאתי ברע"ב וכן בעוד מפרשי משניות שמפרשים שראב"ע וחכמים כן חולקים לדינא, ודלא כמוש"כ בדעת הרמב"ם בפהמ"ש, וצ"ל שדברי הגר"ח ז"ל נאמרו בשיטתם.

קושיא גדולה בדברי הגר"ח ז"ל:

בעיקר דברי הגר"ח יש להבין, הרי זהו מיסודי הדת שמצות התורה הם לעולם, וכמו שאנו אומרים "אני מאמין באמונה שלימה שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו", וכן מפורש ברמב"ם (יסודי התורה פרק ט, ה"א) וז"ל "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת, שנאמר 'את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו', ונאמר 'זהנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת', הא למדת שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם, וכן הוא אומר 'חוקת עולם לדורותיכם' עכ"ל¹⁴.

וא"כ איך אמר הגר"ח שמצוה זו של הזכרת יצ"מ אינו נוהגת לדורות¹⁵, ולענין ראיתו מהא דאיתא בסוגיא דברכות שהבאנו לעיל שבן זומא הביא מקור שלא יהיה הזכרת יצ"מ לע"ל מקרא ד"הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה" וכו', כבר פירש הרשב"א בחידושו אגדות שם שאין כוונת ראב"ע שיבטל המצוה אז, אלא שאופן הקיום ישתנה, וזאת אומרת שיסוד המצוה היא להזכיר מופתי הצלת ישראל, ובמשך הדורות המופתים הכי גדולים של הצלת ישראל היו ניסי יצ"מ, ולפיכך קיום המצוה היתה ע"י יצ"מ דוקא, אמנם לע"ל שיהיה נסים נפלאים יותר עם ביאת המשיח, אז קיום המצוה יהיה ע"י הזכרת הנסים של ימות המשיח¹⁶ עיי"ש, ונמצא דעצם המצוה לא יבטל לעולם אלא ישתנה אופן קיומה, אמנם מדברי הגר"ח הנ"ל מבואר שנקט שעצם המצוה יבוטל אז, וזה צע"ג איך יתכן דבר כזה וכש"כ¹⁷.

חמשה חילוקים בין מצות זכירת יצ"מ כל השנה למצות סיפור ליל ט"ו בניסן:

[14] יש להבהיר דהסוגיא בנדה (ס"א) שנסתפק אי 'מצות בטילות לע"ל' או לא, מיירי בהתקופה שאחר תחית המתים, אבל מיד אחר ביאת המשיח בודאי ינהוג כל המצות וכדברי הרמב"ם הנ"ל שהתורה עומדת לעולם ולעולמי עולמים. שוב ראיתי מפורש כן בהג' היעב"ץ לר"ה (ל, ב) עיי"ש, וראה מש"כ בזה הגרא"ב הי"ד בקובץ שיעורים (ח"ב ס' כ"ט).

[15] מצאתי באבן האזל ה"ק ק"ש שמביא דברי הגר"ח בשם הגר"י אברמסקי ז"ל והקשה עליו מה שהקשינו, ועיי"ש בתי שכיוון לדברי הרשב"א בזה.

[16] הנה האבות קיימו כל התורה כולה, ויש לעיין איך קיימו מצות סיפור יצ"מ הרי עדיין לא יצאו ממצרים, ולענין מצוה ופסח כבר כתב הבית הלוי (ע"ה"פ בעבור זה) שהאבות קיים מצות אלו אף שטעמם לא היה נוגע אז כיון שיצ"מ הו"ו רק מטעמי המצוה, ומצות אלו קדומות להטעם, אבל לענין סיפור לכאן א"א לומר כן, דהלא יצ"מ אינה רק טעם למצות סיפור אלא היא החפצה של המצוה ודו"ק, ועי' פנים יפות לענין איסור מצרי להאבות, והגאון רבי שרגא רוטבארד שליט"א רצה לחדש עפ"י דברי הרשב"א אלו שעיקר המצוה להזכיר ניסי הצלת ישראל ול"ד יצ"מ, א"כ יתכן שקיים האבות את המצוה בהזכרת נסים שאירעו להם כגון נס דכבשן האש וכדומה ודו"ק בזה.

[17] להבין גדרו של הרמב"ם מה נקרא מצוה הנוהגת לדורות ומצוה שאינה נוהגת לדורות, יועיין בסה"מ (מ' קפ"ז) אשר שם הענין מבואר היטב.

בישיבות בריסק מוסרים¹⁸ שהגר"ח ז"ל היה רגיל לומר שיש ג' חילוקים בין החיוב זכירת יצ"מ של שאר ימות השנה להחיוב בליל פסח.

1. בשאר ימות השנה סגי בהזכרת עצם היציאה ממצרים לבד, אמנם בליל ט"ו בעינן להתחיל בגנות ולסיים בשבח.
2. בליל ט"ו בעינן שהסיפור תהיה בדרך שאלה ותשובה ואפי" בנינו לבין עצמו, ומשא"כ בזכירה דשאר ימות השנה לא צריך לזה.
3. בליל ט"ו צריכים להזכיר טעם מצות פסח מצה מרור וכמו שאמר ר' גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יד"ח¹⁹, ומשא"כ בזכירה דכל ימות השנה דלא בעינן זה.
4. הגרי"ז ז"ל היה מוסיף עוד חילוק עפ"י מה שכתב הטור (או"ח ס' תפ"א) בשם התוספתא וז"ל, "לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר, והכי איתא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה, וזהו ששנינו מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה" וכו' עכ"ל. הרי שהלימוד בהלכות פסח נכלל במצות סיפור, וזה ברור שבמצות זכירה של שאר ימות השנה אין הלימוד בעניני פסח בכלל המצוה.
5. נראה להוסיף עוד חילוק ביניהם בהקדם לשון הרמב"ם בסה"מ (מ' קנ"ז) וז"ל, "היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר, וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם, ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס, ואיך לקח השם נקמתנו מהם, ובהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב, כמו שאמרו כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" עכ"ל. הרי מדברי הרמב"ם בסה"מ שבכלל חובת סיפור היא ההודאה להקב"ה על מה שגמלנו²⁰. והדברים מפורשים עוד יותר בספר החינוך (מצוה כ"א) שכתב וז"ל, "לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר (שמות י"ג, ח') והגדת לבנך" וגו' עכ"ל. הנה בודאי אצל חובת זכירה של כל השנה ההודאה והלל לא בכלל, ונמצא שיש עוד הפרש בין מצות סיפור של ליל ט"ו למצות זכירה של כל השנה ודו"ק.

מקור התוספתא שהלימוד בהלכות פסח בליל ט"ו בכלל מצות סיפור:

הגאון רבי משולם דוד הלוי סאלאוויציק שליט"א (הו"ד בס' מאורי המועדים עמ' ע') אמר שיסוד דברי התוספתא הם ממה דמצינו בתו"כ בחוקתי (א' ג') "וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלבך, כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור, שתהיה שונה בפ"ך. ובפי' הראב"ד שם זכרון עמלק – שתהא שונה בפ"ך הלכות מגילה" ע"כ.

[18] וכ"ה בעמק ברכה (סדר ליל פסח).

[19] בעיקר דברי רבן גמליאל יש לחקור אם הזכרת שלשה דברים אלו הוי דין במצות סיפור או דין במצות פסח מצה ומרור, ולכא"ו מדברי הגר"ח הללו מבואר שנקט דהווי דין ותנאי במצות הסיפור ולהלן יבואר מזה עוד.

[20] בודאי ההודאה אינו לעיכובא בהמצוה, אמנם עמה קיום המצוה היא ביתר שלימות, ומשא"כ בשאר ימות השנה ליכא ענין בזה.

וע' רש"י פסחים (ל"ו, א) שכתב וז"ל, "לחם עוני – שעונים עליו דברים הרבה, שגומרים עליו את ההלל ואומר ההגדה" עכ"ל.

הרי שלענין זכור דעמלק הלימוד בענינו בכלל המצוה, וה"ה לענין סיפור יצ"מ עכ"ד. יש להקשות על דבריו דאם זהו מקור התוספתא, למה דווקא כתב כן לענין החיוב סיפור דליל ט"ו, לכאור' גם אצל החיוב זכירה של שאר ימות השנה היה צ"ל הדין כן כיון דנאמרה בה זכור, ולא מצינו כזה בשום מקום וצ"ע.

ברם האמת יורה דרכו שמקור התוספתא טהור בדברי המכילתא (סוף פ' בא), "מה העדות – רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות הפסח עד חצות²¹ לכך נאמר מה העדות" ע"כ.

הרי דמקור הענין של העסק בהל' ק"פ נובע מקרא דכתיב "מה העדות והחקים", ולפי"ז מובן למה חיוב זה לא נהיגי אצל חיוב זכירה של שאר ימות השנה, כיון שפסוק זה קאי על החיוב סיפור של ליל ט"ו ודו"ק.

וכן מצאתי הדבר מפורש בקרית ספר (פ"ו חו"מ) וז"ל "ואפי' חכמים גדולים צריכין לעסוק בהלכות פסח עד חצות דכתיב מה העדות והחקים וגו'" עכ"ל²².

עיקר המטרה בסיפור יצ"מ ליל ט"ו היא להביע 'אמונה' או 'הכרת הטוב':
שמעתי ממור' הגאון רבי זליג ברקוויץ שליט"א שפעם תלמיד אחד ערך הסדר אצל המשגיח הגה"צ ר' יחזקאל לוינשטיין ז"ל ובשנה אחרת ערך הסדר אצל המשגיח הגה"צ ר' ירוחם ז"ל, ואמר שאצל המשגיח הרב יחזקאל ז"ל כל הסדר סיבבו אודות הלימודים של אמונה שיש ביציאת מצרים, ואצל המשגיח ר' ירוחם ז"ל דיברו על עומק חובת הכרת הטוב ע"כ שמעתי²³.

[21] מנחת חינוך (מ' כ"א) והמשכנות יעקב (או"ח ס' קל"ט), נקטו שלראב"ע (פסחים קכ"ב) הסובר דפסח ומצה נאכל רק עד החצות, כמ"כ לשיטתם מצות סיפור קיומה רק עד חצות, ולכאור' מפורש כדבריהם בדברי המכילתא כאן שנקט לגבי העסק בהל' ק"פ שהיא באמת מלתא דקיום מצות סיפור רק 'עד חצות', וכ"כ הנצי"ב בפ"י על המכילתא שם.

ברם מור' הגאון רבי זליג ברקוויץ שליט"א צידד לומר דיתכן דלא כסברת האחרונים הנ"ל ואלא דמצות סיפור לכ"ע קיומה כל הלילה אף לראב"ע וז"ל דאיתא בחז"ל "לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונהחין לפניך", והו' רק גילוי על הלילה אבל לא הוקשו הדדי לומר שקיומם רק עד חצות, ודברי המכילתא כאן נאמרין אך ורק בזה דהל' ק"פ הוי קיום של סיפור, דזה הוי רק בעידנא דשייך לקיים מצות ק"פ דהיא עד חצות לשיטת ראב"ע, ונמצא דלראב"ע מצות סיפור באמת כל הלילה, ורק חלק זה של המצוה דהיינו הלימוד בעניני ק"פ הויה רק עד חצות כמו אכילתה ואכמ"ל.

וע"ע בזה בדגול מרבבה (ס' תע"ז) ובעמק ברכה לענין סדר העדיפות למי שאיחר ויש לו רק זמן מועט לפני חצות.

עוד יש לפלפל בדברי המכילתא הנ"ל לפי חידושו של הפחד יצחק (פסח, מאמר ע"ב) עפ"י דברי הרמב"ן (ע"פ ליל שמורים, שמות יב, מב, וכן ע' באבן עזרא שם) שיש חיוב מיוחד מפאת קרא ד"ליל שימורים" לעסוק בסיפור בליל ט"ו, דלכאור' הלכ' ק"פ לא בכלל זה, והו' דנקט המכילתא לענין חצות עסק ההלכה דווקא, דהרי בסיפור חייבין גם אח"כ מפאת חיובא דליל שימורים דבה לא נאמרה תנאי של חצות אף להמני"ח והמשכנות יעקב ואכמ"ל בזה.

[22] יש לפרש לפי"ז לשון בעל ההגדה "אפי' כולנו יודעים את התורה", שהכוונה להלכות פסח שהיא חלק ממצות סיפור לפי התוספתא ודו"ק.

[23] מור' שליט"א הראה ששני המהלכים ביצ"מ מפורשים ברבינו יונה ברכות (ב, ב בדפי הרי"ף) על הא דאיתא בגמ' איזה בן עולם הבא זה הסומך גאולה לתפילה, וז"ל "אומר מורי הרב שהטעם שזוכה לשכר גדול כזה מפני

נראה לומר לפי הבנתו של המשגיח ר' ירוחם ז"ל²⁴ דזה שכתוב הרמב"ם בסה"מ וספר החינוך שיש חיוב להודות ולהלל להקב"ה על הנסים, אין זה עוד פרט בחיוב המצוה, דהיינו שמלבד חובת סיפור יש גם ענין להודות, אלא שזה מגדיר כל החיוב, דהיינו שכל ענין חובת הסיפור באותו לילה הוא בשביל להודות לו יתעלה, וזהו מהותה של המצוה ודו"ק.

יש להביא מקור ליסוד זה ממש"כ האבודרהם (סדר הגדה), וז"ל "יש מפרשים 'הגדה' שהוא לשון הודאה ושבח להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים, כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלוקיך (דברים כו, ג) 'שבחתי יומא דין', וכן תרגמו רבינו סעדיה בערב" עכ"ל²⁵.

ואם נכונים הדברים יובן מאד לפי"ז למה בליל ט"ו יש דין של דרך שאלה ותשובה²⁶, וכן מתחילים בגנות, וכמו שהבאנו מהגר"ח ז"ל, וכן זה שאפי' כולנו חכמים מצוה לספר, היות דכל החיוב ביסודו הוי הכרת הטוב, ולפיכך צריכים להכניס לפרטי פרטים כדי להביע כראוי עוצם הכרת הטובה, ומטעם זה אומרים הפזמון "דיינו" שכל ענינו הבעת הכרת הטוב וכמבואר להמעייין ודו"ק²⁷.

שהקב"ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים, שנא' "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", ובברכת "גאל ישראל" מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא, והתפלה היא עבודה כדאמרינן "ועבדתם את ה' אלקיכם – זו היא תפלה", וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד, מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו, כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו, וכיון שמכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצותיו, נמצא שבעבור זה זוכה ליי העולם הבא" עכ"ל, הרי כדעת ר' ירוחם ז"ל שענין יציאת מצרים היא השעבוד שנתעשה להקב"ה כהכרת הטוב שהוציא אותנו ממצרים.

ברם בלשון שני של רבינו יונה מפורש כדעת ר' יחזקאל ז"ל, וז"ל "ועוד אמר מורי נר"ו טעם אחר מפני שכשמוכר גאולה מצרים ומתפלל מיד הוא מראה שבטוח בה' בתפלה, כיון שמבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום, וכן נראה ב'אלה שמות רבה' בפרשת בא שאומר לשם שכשראו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא, שלא כטבעו של עולם בטחו בו, ועל זה נאמר זירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה" וגו', וכיון שמוכר עכשיו את הגאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם, ומתפלל מיד נמצא שגם הוא בטח בו שיענה אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותן הגאולה ומתפלל מיד, והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה, ולפיכך זכה בסיבתו לחיי עולם הבא" עכ"ל.

הרי בפירוש שני שעיקר הלימוד מיצ"מ הוא אמונה ובטחון וכדברי ר' יחזקאל ז"ל ודו"ק.

[24] שיטתו של ר' ירוחם ז"ל מבואר באורך בספרו דעת חכמה ומוסר (ח"א מאמר מ"א עמ' קכ"ד) עיי"ש.

[25] גיסי היקר הרב שמואל ברנשטיין שיחי הביא ראיה נכונה שגדר מצות סיפור הוא מדין הכרת הטוב מלשון הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ב) שכתב וז"ל, "אם היה קטן או טיפש, אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות" עכ"ל, והרי הרמב"ם אינו מזכיר כלל שום ניסים שאירעו ביציאתנו מעבדות לחירות, ומשמע דעיקר הנקודה לא הנסים כמקור לאמונה, אלא הכרת הטוב על עצם ההוצאה מעבדות לחירות וכמש"כ ודו"ק.

[26] כדאי להביא כאן המתבאר מדברי השער הציון (ס' תע"ב סק"ב) ששאלות 'מה נשתנה' הוי רק כדוגמא לשאלות שהתינוקות יכולים לשאול, אבל ודאי בכל השאלות שהילדים שואלים על מה שרואים במשך הלילה יש בהם קיום של 'זהגדת לבנך' ודרך שאלה ותשובה.

[27] הנה יתכן לבאר כל הדקדוקים שהזכרנו גם לדעת המשגיח רבי יחזקאל ז"ל שיסוד ליל הסדר בנוי על ענין האמונה ועפ"י דבריו הברורים של בעל מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 249) וכדאי להעתיק כל דבריו בזה יען כי יסוד חשוב מונח בהם, וז"ל "ההגדה של פסח נתייסדה על פי גדולי חכמי התורה כדי שנוכל לקיים בה מצות 'זהגדת לבנך' וגו'. ולכן אפשר ללמוד ממנה את דרכי ההוראה לילדים וחינוכם.

דוגמא, נוכל למצוא בה את ההוראה דרך שאלה ותשובה, ובעיקר הצורך לעורר שאלות מצד הילד – כדי

למה בחרו ליסד ה'הגדה' על פרשת ארמי אובד אבי דווקא:

הנה כל נוסח ההגדה בנויה על הפסוקים בריש פרשת כי תבא²⁸ שהוא הקריאה שמביא הביכורים אומר להכהן, וכן כתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ד) וז"ל "וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבת, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש (דברים כ"ו) 'מ'ארמי אובד אבי' עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח" עכ"ל.

יש לתמוה הלא יש המון פסוקים המבארים נס יצ"מ בפרטות, כמו בפרשת בא ופרשת ואתחנן וראה ועוד, ולמה פסוקים אלו אינם מוזכרים בנוסח ההגדה, ורק הפסוקים שהם חלק מקריאת המביא

שישאלו התינוקות. וכן הענין ההמחשה – 'מצה זו מרור זה', ציורים חיים – 'לעולם יראה... כאילו הוא יצא ממצרים', 'אילו לא הוציאנו היינו אנו ובנינו משועבדים לפרעה במצרים', 'דיינו – היינו לפרט ענין גדל לחלקים קטנים כדי שיוכל להתרכז ולהתבונן בכל פרט בפני עצמו, כי ענין גדול מורכב מכמה חלקים קשה להרגיש כראוי בבת אחת, ואחר כך – 'על אחת כמה וכמה', לעשות קל וחומר מכל החלקים יחד, להשפיע על הלב וכו' וכו' הרבה דברים מעין אלה. והיינו פדגוגיה על פי התורה.

אבל כתוב 'ואפילו כולנו חכמים וכו', וכן בגמרא (פסחים קט"ז) שאם אין לו בן או אשה הוא שאול לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שואלין זה לזה, וקשה איך נתנו נוסח שוה לילד ולחכם, ומה התועלת לשאול לעצמו, אבל הטעם הוא משום שמצוות הלילה היא להשיב האמת של יציאת מצרים אל הלב, ואם אמנם השכל חכם הוא, הלב הוא עם הארץ, וגם ילדות יש בו, והשבת האמת אל הלב דורשת אותו הלשון ואותו הסגנון ממש כמו הלשון והסגנון בהם מסבירים ליליד. וזה כלל גדול בעובדת ה" עכ"ל.

וראה בס' דרך פקודך (לבעל בני יששכר, מ' כ"א אות ב') שכתב וז"ל, "דע"י שאלה ותשובה נקבע הענין בנפש הבן כאשר הסיפור בא לו ע"י מבוקשו כיון שהוקשה איזה דבר וביקש למצוא טעם וכו', ועי"ז נקבע הענין בנפשו יותר ממה שיקבע הענין לו בהודעה בלבד בלי שאלה" עכ"ל.

ומובן היטב לפי"ז למה תיקנו חז"ל כל אלו הפרטים גם לפי הדרך של המשגיח ר' יחזקאל שעיקר המטרה של הסדר הוא לחזק ולהשריש האמונה בלב כל אחד ואחד ודו"ק.

לתועלת המעייין יש להעתיק הפסוקים שם (דברים כ"ו) שעליה כל ה'הגדה' בנויה – (א) וְהָיָה כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ [28] אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וּירְשָׁתָהּ וַיִּשְׁבֶּתָּ בָּהּ.

(ב) וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאֲרֶצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בְּטָנָא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂפַן שְׂמוֹ שָׁם.

(ג) וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵינוּ הֵהָם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגְּדַתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֵת לָנוּ.

(ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטָּנָא מִיָּדְךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ.

(ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדַּ מִצְרַיִמָּה וַיְגַדֵּר שָׁם בְּמַתִּי מַעֲטָ וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרֵב.

(ו) וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה.

(ז) וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עַנְיֵנוּ וְאֶת עֲמַלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ.

(ח) וַיּוֹצֵאנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גָּדֹל וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתָּיִם.

(ט) וַיְבָאנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ.

ביכורים בפרשת כי תבא הם אנו מזכירין הלא דבר הוא. ברם כפי מה שכתבנו דעיקר מצות הלילה אינו לימוד האמונה מניסי מצרים אלא עיקר המטרה היא הבעת הכרת הטוב, יובן הדבר לאשרו, דהרי מצות ביכורים יסוד ענינה הכרת הטוב על הארץ וכדאיתא בחז"ל, והקריאה של המביא היא הבעת הכרת הטוב שלו לפרטיו שמתחילים במצרים עד נתינת הארץ, ולכן כדי לקיים מצות סיפור כראוי שענינה ג"כ הבעת הכרת הטוב אנו משתמשים עם אותם פסוקים בפרשת כי תבא דווקא ודו"ק היטב בזה.

ישׁוב קושיׁת הרב הוטנר ז"ל:

הגר"י הוטנר בפחד יצחק (פסח) הקשה קושיא עצומה, דהנה כפי הפשטות שראב"ע ובן זומא סוברים מכח קרא ד"הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' וגו', שלימות המשיח לא ינהג מצות זכירה כיון שיהיה מופתים יותר גדולים אז, א"כ למה חובת סיפור בליל ט"ז כן ינהג גם לע"ל, שהרי לא מצינו שנחלקו חכמים וראב"ע רק לענין זכירה של שאר ימות השנה, ומשמע מזה דכו"ע מודים דמצות סיפור כן ינהג אז, ולהבנת הגר"ח הקושיא גדולה עוד יותר, שהרי מזה שמצות סיפור נמנה במנין המצות, מוכרח הדבר שנוהג אז ג"כ דכל מצוה שאינה לדורות אינה נמנית וכמו זכירה של שאר ימות השנה, וצ"ע למה באמת חלוק מזכירה שאינו נוהג אז, והיא קושיא עצומה.

ונראה לומר דזה שכתבנו לעיל שעיקר המטרה במצות סיפור היא הכרת הטוב, כל זה לענין החיוב של ליל ט"ז, אמנם שאר ימות השנה בודאי ענין ההזכרה היא משום לימוד האמונה שיש ביצ"מ, דלפיכך חייבת התורה בכל יום ויום וכמו שהאריך בזה הרמב"ן בסוף פרשת בא וכידוע²⁹.

[29] כדאי להעתיק מדבריו שם כאן, וז"ל "ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות – הנה מעת היות עבודת גלילים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו 'איכה ידע אל ויש דעה בעליון' (תהלים ע"ג, י"א), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו 'עוב ה' את הארץ' וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה.

ולכן יאמר הכתוב במופתים 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ' (לעיל ח, י"ח), להורות על ההשגחה, כי לא עוב אותה למקרים כדעתם ואמר (שם ט, כ"ט) 'למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט, י"ד) 'בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ' להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה.

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר דאו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל י"ב, ט"ז) ובעזיבת הפסח (במדבר ט, ג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במוזות, ושנוכיר זה בפניו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כ"א) 'אמת ויציב דאורייתא', ממה שכתוב (דברים ט"ז, ג) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך', ושנעשה סכה בכל שנה.

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים – והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוה בוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון

ולפי"ז נראה ליישב קושיית הרב הוטנר, דהנה הטעם שמצות זכירה אינו נוהגת לע"ל מבואר בגמ' משום שיהיה אז בימות המשיח נסים עוד יותר גדולים מניסי מצרים, ונראה דאם הזכרת יצ"מ היא כמקור לאמונה והשגחה פרטית, אז יש סברה לומר דכשיש נסים יותר גדולים לא בעינן יצ"מ כמקור, שהרי יהיה אז מקור לאמונה יותר טוב והיא הנסים של תקופת המשיח, אמנם אם ענין הסיפור הוא להביע הכרת הטוב על אותם נסים גדולים, א"כ בזה שלימות המשיח יהיה נסים גדולים יותר אינו פוטר החיוב שלנו להכיר טוב על הנסים של מצרים, ולפי"ז מובן היטב למה מצות זכירה של שאר ימות השנה שענינה לחזק האמונה יהיה בטילה לע"ל, אבל מצות סיפור של ליל ט"ז שיסוד ענינה להביע הכרת הטוב שפיר יהיה נוהג גם לע"ל ודו"ק.³⁰

לדברי הרמב"ם בהל' יסוה"ת איך יתכן לומר שיצ"מ היא מקור לאמונתו:

הנה זה שיצ"מ היא מקור לאמונה, מתבאר היטב באורך בדברי הרמב"ן סוף פ' בא ובעוד מקומות.³¹ גיסי הרב שמואל ברנשטיין שיחי' העיר שלכאו' מוכרח הדבר שדעת הרמב"ם אינו כדעת הרמב"ן בזה, שהרי הרמב"ם כתב דברים ברורים מאד בהל' יסוה"ת (פ"ח,ה"א) וז"ל, "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם לא להביא ראיה על הנבואה. היה צריך להשקיע את המצרים קרע את היס והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו במעמד הר סיני – שענינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר – האש והקולות והלפידים" עכ"ל.

הרי מדברי הרמב"ם שאין מקור אחר לאמונה בה' מלבד מעמד הר סיני,³² ולכאו' זה דלא כהרמב"ן.

בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו" עכ"ל.

יש סיפור נפלא שממחיש דבריו של הרמב"ן עם אור ישראל הגר"ס וכפרנית אחת הובא בלקח טוב (ויקרא, עמ' ס').

[30] שוב העירוני חכ"א שיחי' שיסוד דברינו כאן שעיקר מצות סיפור בליל ט"ז היא משום הכרת הטוב, ולכן יהיה נוהג אף לימות המשיח לבן זומא, מפורש בתפארת ישראל (מהר"ל פרק נ"ב) עיי"ש ותמצא נחת.

[31] הראה לי גיסי הנ"ל שיחי' כמה ציונים בזה – רמב"ן בפ"י עה"ת עה"פ אנכי ה' אלקיך, ובספרו אמונה ובטחון (פרק י"ט), וכן בתחילת ספרו תורת ה' תמימה, ובפ"י עה"ת (דברים ו, כ), ושם (ה, ט"ו), ובדברים (פ"ג), ובסה"מ (ל"ת א') עיי"ש.

[32] הנה יש לעיין בדעת הרמב"ם, הלא בקרא כתיב אצל קריאת ים סוף זיאמינו בה' ובמשה עבדו, הרי שהאמינו ישראל בהקב"ה וגם במשה אז מכח המופתים, וזה היה לפני מעמד הר סיני. וצ"ל שגם הרמב"ם מודה דשייך אמונה ע"י מופתים, אך עיקר כוונתו שלדורות א"א להתקיים אמונה כזו כיון שיתכן בהם דופי, ורק מ"ת היא מקור לדורות כיון שלא היה שייך בו שום דופי, וכ"ז מדויק בלשונו שכתב בהלכה ח' שם וז"ל, "וזהו שאמר לו הקב"ה בתחילת נבואתו בעת שנתן לו האותות לעשותן במצרים, ואמר לו ושמעו לקולך, ידע משה רבינו שהמאמין על פי האותות יש בלבבו דופי ומהרהר ומחשב, והיה נשמט מלילך ואמר והן לא יאמינו לי, עד שהודיעו הקב"ה שאלו האותות אינן אלא עד שיצאו ממצרים, ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהר

גיסי שיחי' רצה לומר בזה שדעת הרמב"ם היא [ובניגוד לדעת הרמב"ן] שכל ענין יצ"מ עבורינו הוא רק למען הכרת הטוב ושבח והודיה להקב"ה עכ"ל.

אמנם לי נראה ברור שהגם שבליל ט"ו נכונים דברי גיסי שיחי' שהעיקר היא הכרת הטוב וכמש"כ לעיל באורך בישוב קושית הרב הוטנר ז"ל, אמנם בודאי הרמב"ם מודה לעצם היסוד שיצ"מ מהווה מקור לא יחיד לאמונה³³, וראיה לזה מפסוקים מפורשים בתורה המבוארים שכל מטרתם של העשר מכות ומופתי מצרים היה להראות שיש אלוקים בקרב הארץ, והנני להעתיק כמה מהם –

♦ וְהִפְלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עָמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי הָיוּת שָׁם עָרֹב לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְדֹד בְּקֶרֶב הָאָרֶץ (שמות ה, יח).

♦ כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתִי אֵל לִבְךָ וּבְעַבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ בְּעִבּוֹר תִּדְעוּ כִּי אֲנִי כֹמֵד בְּכָל הָאָרֶץ (שמות ט, יד).

♦ וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֵיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֶתְנִי אֲשֶׁר שָׁמְתִי בָם וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי יְדֹד (שמות י, ב).

והנראה בדעת הרמב"ם, דהן אמת דבאותה שעה שאירעו ניסי מצרים לא היה בהם מקור קיים לאמונה בה' היות דיתכן בהם דופי, האומנם אחר מ"ת שהעיד הקב"ה לכלל ישראל 'אנכי ה' אלוקיך שהוציאתיך מארץ מצרים', וזאת אומרת שהקב"ה גילה לפני כל שהוא בעצמו פעל כל הנסים הללו, אז ניסי מצרים מהווים מקור נאמן לאמונה.

ואין להקשות למה בעיני יצ"מ כמקור לאמונה אם יש כבר את המקור של מעמד הר סיני עצמו, דנראה פשוט דמעמד הר סיני הוא מקור רק לעצם מציאות השם ותורה מן השמים, אמנם זה שהקב"ה מעורב בעניני העולם, והיינו שהוא משגיח עלינו ועל הבריאה כולה והוא שולט על כל כוחות הטבע עד לפרטי פרטיה ואין שום כוח בעולם שלא בהשגחתו, זה לא ידעינן מעצם מעמד הר סיני, ומש"ה בעיני גם ניסי מצרים³⁴ [ובצירוף מה שגילה לנו הקב"ה במעמד הר סיני שהוא פעל ניסים אלו], להורות לכלל ישראל נקודה זו שכוחו וגבורתו מלא עולם והוא משגיח על הכל וכדברי הרמב"ן ז"ל, ונמצא שגם לדעת הרמב"ם יש ביצ"מ מקור נוסף לשלימות האמונה ודו"ק.

ונראה לומר עוד דבאמת קושיא מעיקרא ליתא, דהמעייני היטב בלשון הרמב"ם יראה שכל כוונתו לענין נבואת משה רבינו עצמה, והיינו שמופתים לא יתכן להיות מקור לנאמנות הנביא, ולפיכך המקור היחידה לאמיתותה של נבואת משה רבינו היא רק מעמד הר סיני שענינו ראו ולא זה,

שמהרהרין אחריו עכ"ל.

[33] הג"ר שרגא רוטבארד שיחי' אמר לי שמוכרח הדבר דליכא סתירה בין דעת הרמב"ם והרמב"ן בזה, שהרי הרמב"ן עצמו בהוספות למנין הרמב"ם (ל"ת א') מביא דברי הרמב"ם בהל' יסוה"ת פ"ח הנ"ל וכנראה שם שמסכים עמהם, הרי שאין בדברי הרמב"ם הנ"ל סתירה לדברי הרמב"ן בענין יצ"מ.

[34] הג"ר אליעזר ביר שיחי' הראה לי שהדברים מפורשים בדברי ה"אורחות חיים להרא"ש" (יום ראשון, אות כ"ו) וז"ל, "לבטוח בה' בכל לבבך ולהאמין בהשגחתו הפרטית. ובה תקיים בלבבך היחוד השלם בהאמין בו כי עיני משוטטות בכל הארץ ועיניו על כל דרכי איש ובוהן לב וחוקר כליות, כי מי שאינו מאמין "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" אף "באנכי ה' אלוקיך" אינו מאמין. ואין זה יחוד שלם, כי זה היה [נ"א הוא] סגולת ישראל על כל העמים וזה יסוד כל התורה כלה" עכ"ל.

הרי מדבריו שהגם שממעמד הר סיני אנו יודעין מציאות ה', אמנם ענין ההשגחה פרטית אנו יודעין רק מיצ"מ ודו"ק. ועי' "חיי עולם" שביאר מרן הקה"י ז"ל באופן נפלא איך העשר מכות הם מקור לכתם פרטים ביחוד ה'.

אמנם כדי לחזק האמונה בהקב"ה בודאי יתכן שהקב"ה יעשה למטרה זו מופתים ואין זה בכלל כללו הרמב"ם, וממילא א"ש הכל שהרי העשר מכות ושאר מופתי מצרים לא היו למטרת ביסוס נבואת משה רבינו, אלא לחזק הידיעה בהקב"ה בקרב הארץ, ולזה שפיר משתמשים במופתים, ועל זה באו כל דברי הרמב"ן בסוף פ' בא, וודאי הרמב"ם מודה עמו בזה ודו"ק.

הכרת הטוב עבור מה?

הנה בפשוטו מבינים שהכרת הטוב שיש לנו אל הקב"ה בהוציאנו ממצרים היא עבור שסילק מעלינו השיעבוד הגופני והרוחני שהיה לנו במצרים. והנה אם זה הביאור למה בכל דור ודור צריכים להזכיר יצ"מ, הלא נכנסנו לגלות אח"כ פעם אחר פעם, ונמצא שהיציאה של אז לא היה לנצח אלא זמני. ועד"ז יש להעיר על נוסח ההגדה "שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם שנאמר "ואתנו הוציא משם", והיינו שבעל הגדה אומרת שאנחנו מודים אל הקב"ה לא על גאולה שאירע רק לאבותינו אלא על גאולה שאירע לנו, והיינו שמונח בטובת היציאה ממצרים דבר השייך גם לדורנו אנו, וצ"ע מה זה.

וכן יש להתבונן במש"כ בעל ההגדה, "ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים", הלא זה לא נכון, שהרי האומה המצרית כבר עבר ובטל מן העולם, ואיך יתכן לומר "אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים" וצ"ע"ג בכל זה.

בחירת עם ישראל עם כל המסתעף מזה היתה בשעת היציאה ממצרים:

והנראה בזה, הנה ידוע שהקב"ה בחר בישראל משאר אומות העולם להיות לו לעם, וכדכתיב (דברים פרק ז, ו) **כִּי עַם קְדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְהוֹת לְךָ לְעַם סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה.**

ויש לעיין מתי היתה בחירה זו, ובפשוטו היתה בשעת מ"ת שאמר הקב"ה לכלל ישראל, (ויתרו י"ט, ו) **וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכַת כְּנָעִים וְגוֹי קְדוֹשׁ.**

אמנם ראיתי בח' מרן רי"ז הלוי (עה"ת כי תשא, עה"פ את שבתותי תשמרו), שכתב וז"ל, "זכר ליציאת מצרים שהיא יסוד לבחירת וקדושת ישראל, כדכתיב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם" וגו' עכ"ל.

משמעות דבריו שבחירת ישראל היתה אז בשעת היציאה, והגאון רבי שרגא שיחי" העיר לנו שפסוק מפורש הוא ביחזקאל דכתיב שם (כ,ה), **וְאַמְרַתְּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' בְּיוֹם בְּחַרְתִּי בְּיִשְׂרָאֵל וְאָשָׂא יָדִי לְזָרַע בֵּית יַעֲקֹב וְאֹדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְאָשָׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.** הרי מפורש שאז נבחר ישראל לעם ה'³⁵.

והנה בענין בחירת ישראל הלא כלול בתוכה דברים נשגבים במהות היהודי – תכונותיו המיוחדות,³⁶ ורוממות נשמתו העליונה.³⁷

[35] הג"ר שרגא שיחי" הוסיף שהמהר"ל כתב שבחירת ישראל היתה בשעת המילה במצרים לפני היציאה.

[36] כגון הא דיבמות (ע"ט) "שלושה סימנים באומה זו, רחמנים וביישנים וגומלי חסדים".

[37] חז"ל וספרי גדולי הדורות מלאים בעיונים והגדרות ביחידיותו של איש הישראלי, והנני לציין קצתם, יבמות

ו"ל דמציאות זו נקבע³⁸ במהות הישראלית אז בשעת יצ"מ, וזה היה עומק ענין יציאת מצרים, לא רק הגאולה מהשעבוד של אז אלא זה שע"י יציאה היהודית נעשה למציאות אחרת משאר בני אנושא, וזהו סוד סיפור יצ"מ, דבזה אנו משבחים ומהללים להקב"ה על אותה טובה גדולה שאין כדוגמתה³⁹ ושלא אירע עוד פעם בהיסטוריה היהודית.

הנה זה שאנו יהודים ולא גויים אנחנו נהנים ממנו תמיד עד היום, ומיושב היטב לפי"ז נוסח ההגדה – "שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם שנאמר ואתנו הוציא משם", דהטובה שיש ביצ"מ הנוגע לא רק לאבותינו אלא גם לנו ממש היא זה שאנחנו "מציאות" אחרת, וזהו עומק הכוונה במש"כ בעל ההגדה – "ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים", שאין הכוונה לפרעה ממש, אלא בלי היציאה עם כל הכרוך בה, היינו כמו שאר הגוים ולא מיוחד כיהודים ודו"ק וקצרת.

ונראה דכל מה שכתבנו כלול בנוסח החתימה של ברכת "אשר גאלנו" בליל הסדר, שאנו מודים להקב"ה "על גאולתנו ועל פדות נפשינו", דגאולתנו היינו היציאה מהשעבוד כפשוטו, ועל פדות נפשינו דהיינו השתנות טבע איש הישראלי לטוב ודו"ק.

ועד"ז יש לפרש כפילות הפסוק בברכת יתרו (שמות י"ח), ויאמר יתרו פרוץ ידוד אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים, אשר תמוה למה הכפיל יתרו את עצמו, אמנם לאור דברינו קאי על שני הענינים שיש בגאולת מצרים ודו"ק. הנה אנו אומרים בנוסח 'ברכת התורה' – "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", ובפשוטו מפרשים דהו ענין אחד, דהיינו שבחר בנו ע"י שנתן לנו תורתו, אמנם לאור דברינו כאן, שני דברים קא חשיב, א' שבחר בנו דהיינו בשעת יציאת מצרים, וב' שאח"כ נתן לנו את תורתו ודו"ק.

קשר עמוק בין שבת ליצ"מ:

בפסחים (ק"ז, ב) איתא שצריכים להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום בשבת וכן נפסק להלכה, ובפשוטו הך חובת הזכרה מן התורה.

והנה מהות הקידוש היא הכרזה על תוכן ענינה של שבת, והנה זה שמזכירין זכר למעשה בראשית מובן, דעל זה נתקנה כל ענין של שבת, אמנם זה שמזכירין יצ"מ תמוה איזה שייכות יש בין יצ"מ

(סא, א) "אתם קרויים אדם ואין האומות קרויים אדם", והענין מבואר היטב בכוזרי (מאמר א' צ"ה ועוד), וע' נצח ישראל (למהר"ל, פ"ד), ספר נשמת חיים (רבי מנשה בן ישראל, מאמר ב' פ"ז-ט), רבינו בחיי (יתרו), נפש החיים שער א' סוף פי"ז, תניא (סוף פ"א, וסוף פ"ו, פי"ח-י"ט) ועוד ועוד.

[38] הנה כתיב (ישעיה מג, כא) עם זו יצרת לי תהלתי יספרו. יש להתבונן איזה יצירה היתה בבחירת עם ישראל, הלא הקב"ה רק בחר בהם ולא באומה אחרת, אמנם הבי' הוא כמו שכתבנו למעלה, דעם הבחירה נשתנה ה D.N.A הרוחני של כלל ישראל, וזה יצירה ממש ומדויק היטב לשון הנביא.

[39] ובלשון רבי צדוק הכהן (רסיסי לילה), "זהו השמחה תמידית שיש לאיש הישראלי מה שנוצר יהודי וניטע תוך נטע ה' להתפאר זרע יעקב, דזו שמחה שאין עצב עמה ואין שום דבר החוצץ ומעכב בעד שמחה זו, שזכה להיות לו חלק באלוקים חיים! ואפי' נשתקע במקום שנשתקע והגדיל עוונות לאין שיעור עדיין לא נותק ונכרת דביקות שרשו במקורה – שהוא דבר שא"א בורע יעקב אבינו ע"ה שהיתה מטתו שלימה "ולא ידח ממנו נדח" (שמואל ב' י"ד, י"ג) עכ"ל.

לקידוש⁴⁰, אמנם נראה הביאור בזה דהנה קיי"ל עכו"ם ששבת חייב מיתה, ומצאתי במדרש (שמות רבה כ"ה, פסקא י"א) טעם נפלא לדין זה⁴¹, וז"ל שם, "מכאן אמרו אם יבואו מעכו"ם וישמרו את השבת, לא דים שאין מקבלים שכר אלא שחייבים מיתה, שנא' "ויום ולילה לא ישבותו", וכן הוא אומר (שמות ל"א, י"ז) "ביני ובין בני ישראל" וגו', משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב" ע"כ.

הרי דענין השבת מלבד שהיא זכר למעשה בראשית ענינה גם להראות הקשר המיוחד בין כלל ישראל להקב"ה, ולפיכך עכו"ם ששבת חייב מיתה דאין לו שייכות עם קשר זה. ונראה לפי דברינו שבחירת עם ישראל היתה בשעת היציאה, דקשר זה התחיל עם יציאת מצרים, וזה הוא שאנו צריכים להזכיר יצ"מ בקידוש היום בשבת ודו"ק.

ובאמת מקרא מלא היא (דברים ה, טו) דכתיב שם, "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה עַל פְּנֵי צַוָּת ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת"⁴², והדברים מתוקים מאד.

למה לא קתני מצות סיפור יצ"מ במתנ' דקדושיין:

המשנה בקידושיין (כט,א) קא חשיב כל חיובי האב אל בנו כגון – מילה, פדיון הבן, אומנות, וכדומה. יש לעיין למה לא קתני שם גם הא דמצוה על האב לספר לבנו סיפור יצ"מ בליל הסדר. ואמר בזה ר' אלחנן בונם שיחי' לתרץ, דמתנ' דקידושיין קתני מצות שמוטלות על האב שכל מטרתם ומהותם עבור הבן כגון מילה וכדומה, אמנם סיפור יצ"מ ביסודו הוי מצוה עבור האב, וזה שהוא צריך לספר לבנו הוי רק פרט בקיום מצוה של האב וכמו שאר פרטים שיש בהמצוה, כמו מתחילין בגנות ומסיימין בשבח וכדומה, ומש"ה אינו מוזכר במתנ' דקדושיין ופשוט⁴³.

למה לא קתני במתנ' דפאה, ואם הך ד"כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא

ידי חובתן פסח מצה מרור" הוי דין במצות סיפור או בפסח מצה ומרור:

יש להקשות דאיתא במתנ' ריש פאה – 'אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והביכורים והראיון וכו', ולמה לא קתני שם מצות סיפור בליל ט"ז דג"כ אין לה שיעור, שהרי 'כל המרבה הרי זה משובח' וצ"ע.

שוב ראינו שה"משנה ראשונה" שם בפאה הקשה קושיא זו, וע' שם שתי' שהטעם דלא קתני שם מצות סיפור הוא משום הגם דאין לסיפור שיעור למעלה אמנם יש לה שיעור למטה, והוא מה שאמר

[40] עמש"כ בשיעור על מצות קידוש באורך בענין זה.

[41] הרמב"ם בפ"י מהל' מלכים יש לו מהלך אחרת בבי' הלכה זו עיי"ש, וכן המאירי בסנהדרין.

[42] ע' רמב"ן שם בשם המורה נבוכים מה שבי' בזה.

[43] יש לעיין בבן שידוע יותר מאביו אם יש ענין באב כזה לספר יצ"מ לבנו וצ"ע.

[לאחרונה הרבה מתלוננים על המצב בחדרים ובתי ספר שהמחנכים שם מספרים כל הסיפור של יצ"מ להילדים, עד כמעט שלא נשאר כלום להאב מה לספר לבנו, ואדרבה הבנים מספרים לאבותם יותר ממה שאבותם מספרים להם.

ר' גמליאל "כל שלא אמר שלש דברים אלו לא יצא יד"ח פסח מצה ומרור" עכ"ד.
 ברם בעל המשנה ראשונה נקט שאמירת שלש דברים אלו מעכבות במצות סיפור⁴⁴, אבל באמת
 אין זה דבר מוסכם, ע' במהרש"א פסחים (קט"ז,א) שכתב ד"לא יצא יד"ח" דקאמר ר' גמליאל קאי
 על מצוה מן המובחר דפסח מצה ומרור, והיינו דאמירתם אינו תנאי במצות סיפור, ובאמת מצאנו
 שכבר נחלקו בזה הראשונים, ע' מאירי וריטב"א בפסחים (שס) וברמב"ן מלחמות ריש ברכות,
 ובמנין העשין שהוסיף הרמב"ן להרמב"ם (מ' ב')⁴⁵.

וכן ראיתי באבודרהם שכתב בשם הרי"ף שהטעם שאין מברכין על מצות סיפור בליל ט"ו, הוא
 משום שכבר יצא ידי המצוה באמרו בקידוש "זכר ליציאת מצרים" עיי"ש⁴⁶, הרי שנקט דאמירת
 השלש דברים אינו עיבוב בהמצוה.
 ולפי דעות אלו עדיין קושית המשנה ראשונה במקומה עומדת וצ"ע.
 ואולי כיון שמבואר בשו"ע (או"ח ס' תפ"א ס"ב) "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביצי"מ ולספר
 בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה" עכ"ל, נמצא שיש באמת שיעור
 למצות סיפור ולפיכך לא קתני אותה במתנ' דפאה.
 ברם לפי דברינו דלהלן שיחטפנה שינה אינו שיעור כלל, אכתי קשה קושית המשנה ראשונה.

בי' חדש בפטור ד'עד שתחטפנו שינה', וחידוש לדינא לפי"ז:

כתב בשו"ע (או"ח ס' תפ"א ס"ב) וז"ל, "חייב⁴⁷ אדם לעסוק בהלכות הפסח וביצי"מ ולספר בנסים
 ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה" עכ"ל.

יש לעיין איזה שיעור היא זה 'עד שתחטפנה שינה', ומהו יסוד פטורה וענינה⁴⁸.

הנה כתב המהר"ל (גבורות השם פרק נ"ג) וז"ל "מעשה בר' אלעזר וכו' שהיו מסובין וכו', הביא אחר

[44] וכן נקט הגר"ח ז"ל לדבר פשוט במה שמחלק בין זכירה לכל השנה לסיפור ליל ט"ו, הובא דבריו לעיל.

[45] ראיתי בשו"ת בנין ציון (ח"א ס"ל) שכתב נ"מ נפלא בנידון זה, אם בפסח שני בעינין להזכיר השלש דברים כדי
 לצאת חובת פסח שני כראוי עיי"ש בכ"ד.

[46] יש להקשות על דבריו של הרי"ף – איך מקיימין המצוה בקידוש הלא קי"ל 'מצות צריכות כוונה', ואף אחד
 אינו מכוין לצאת ידי סיפור בקידוש. עוד צ"ע מה הועיל בתנ' הלא עדיין היו צריכין לברך על מצות סיפור לפני
 קידוש. ואפשר לומר שעיקר כוונתו שברכת קידוש מהווה הברכה על מצות סיפור, אמנם אין לשונו שם משמע
 כן וצ"ע.

בענין קידוש ליל פסח יש לציין מה שראיתי בספר הררי קדם (ח"ב ס' פ') בשם "סידור רס"ג" שהיה מנהג
 להרחיב בקידוש של ליל פסח, ואומרים "ויבחר בו ביום הזה מכל הימים וירצה בו וכו', ולהיות מוכרים אותו
 בכל שנה ושנה, להודיע כי בו הוציא ה' את עבדיו ממצרים" עיי"ש. ואולי הרי"ף קאי בהנוהגין כהרס"ג, ועדיין
 צ"ע.

[47] מדנקט השו"ע 'חייב אדם' מבואר שחייב יש בדבר, וצ"ע מהנאמר בנוסח ההגדה [וכן הוא ברמב"ם הל' חו"מ
 (פי"א ה"א)] "כל המרבה לספר ביצי"מ הרי"ז משובח", הרי שהיא ענין של לכתחילה ושבת, אבל שום חיוב ליכא
 בדבר וצ"ע דברי השו"ע בזה.

[48] ע' בביאור הגר"א שם שכתב וז"ל, "רא"ש פרק ע"פ ס' ל"ג וז"ל ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין, ופי' הר"מ
 ז"ל טעם למנהג, לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהל' הפסח וביצי"מ וכו' עד שתחטפנו שינה, ואם ישתה
 ישתכר, והכי אמרינן בתוספתא פ"י חייב אדם לעסוק בהל' הפסח וביצי"מ כל הלילה" עכ"ל. וע' ברכת אברהם
 מ"שכ"ב ביאור חדש בגדר עד שיחטפנה שינה.

זה מעשה זה, להודיע איך היו מחבבים החכמים לספר ביציאת מצרים. ומה שהוצרך לומר שהיו מסובין בבני ברק, שלא תאמר כי לא לשם מצוה של הלילה הזה היו מספרים כל הלילה ביציאת מצרים, רק בשביל תלמודם שהיו רוצים ללמוד, לכך אמר שהיו מסובין בבני ברק, ואם היו לומדין היו לומדים בבית מדרשם.

וכדי שלא יקשה לך איך היו מונעים את השינה מעיניהם ביום טוב, אמרו שלא היה צער להם, כי מחבוב המצוה היה הזמן קצר להם מאוד, שלא הרגישו עד שעלה עמוד השחר, וכל כך היה הזמן קצר להם שלא היו סבורים שעלה עמוד השחר, ובאו תלמידיהם ואמרו כבר הגיע זמן קריאת שמע"עכ"ל.

נראה מדברי המהר"ל הנ"ל חידוש לדינא, שהגם שיש מצוה לספר ביצי"מ כל הלילה, אמנם במקום צער של מניעת שינה ליכא חיוב בדבר, שהרי צער זה סותר למצות עונג ושמחת יו"ט, וזהו דקאמר בעל ההגדה שאצל תנאים אלו מניעת השינה לא הפריע להם לכן עסקו ביצי"מ כל אותו הלילה, אבל למי שמניעת השינה מפריע לו, ליכא חיוב להמשיך בסיפור ולמנוע מעצמו עונג ושמחת יו"ט. חידוש זה מתבאר גם בדברי המהר"ל להלן (פ' ס"ה), וז"ל, "ומצוה גדולה לספר ביציאת מצרים כל הלילה (ולעסוק בהלכות פסח) כמו שעשו הזקנים בבני ברק שעסקו ביציאת מצרים כל הלילה עד זמן קריאת שמע של שחרית, וכך יש לעשות לכל אדם לעסוק ביציאת מצרים כל הלילה אם הוא אדם שאפשר לו להיות בלא שינה" עכ"ל.

והיינו כנ"ל שהענין לספר כל הלילה אינו דוחה שמחת יו"ט.

ובי הדבר נראה היות שמעיקר דינא סגי לקיים מצות סיפור באמירת שלשה הדברים פסח מצה ומרור, וכל יתר הדיבורים בזה הוי רק מצד ענינא דהרי"ז משובח, לפיכך אריכות הסיפור אינו דוחה שמחת יו"ט שהיא חיוב גמור מעיקר דינא.

ונראה דזהו יסוד ומקור הך שיעורא שכתב השו"ע 'עד שתחטפנה שינה', דכשהאדם אוחו כבר במצב של יתחטפנה שינה, אז יש באריכות סיפורו סתירה ל'שמחת יו"ט שלו כיון שהוא באמת רוצה לילך לישון, ולכן אסור לו להאריך יותר וכדברי המהר"ל, ונמצא דהשיעור 'עד שתחטפנה שינה' שכתבה השו"ע אינו רק פטור מלספר עוד, אלא איסורא יש בדבר ומשום ביטול שמחת יו"ט ודו"ק.

יש להסתפק במי שחטפתו שינה בליל הסדר והלך לישון וכפסק השו"ע, ואח"כ לפני עלות השחר התעורר משינתו ויש לו עכשיו כח להמשיך באופן שלא יפריע לו כלל מניעת המשך שינתו, אם יש ענין של "הרי"ז משובח" להמשיך ולספר ביצי"מ להנשאר מן הלילה.

והנה אם יסוד דינא של יחטפנה שינה היא מלתא דפטור, הרי אם חטפתו שינה בתחילת הלילה כבר נפטר מן המצוה, ואין החיוב והענין חוזר וניעור כשקם אח"כ לפני עלות השחר⁴⁹, אמנם לאור דברי המהר"ל שיחטפנה שינה אינה פטור, ואלא שמצות סיפור נדחה לפני ביטול שמחת יו"ט הנגרם על ידה, א"כ פשוט וברור כשקם אח"כ ויש לו כח להיות ער בודאי יש ענין וקיום של הרי"ז משובח להמשיך ולספר ודו"ק.

ולפי דברינו כאן בודאי לא יתכן לומר שהטעם דלא קתני מצות סיפור במתני' דפאה משום דיש לה

[49] ואכן ראיתי בכתבי מו"ר הגאון רבי זליג שליט"א שהוכיח מדברי החק יעקב (תפ"א אות א') ופמ"ג (א"א ריש ס' תפ"א) שבכה"ג ליכא חיוב להמשיך ולספר ביצי"מ להנשאר מן הלילה.

שיעורא דעד שיחטפנה שינה, שהרי באמת אין זה שיעור, אלא שמצות סיפור נדחה בפני שמחת יו"ט ודו"ק.

יצ"מ מקור לחיוב "צפית לישועה":

כשעוסקים בענינה של יצ"מ חושבים ומתבוננים על העבר, אל מה שאירע לנו פעם. ברם חידוש גדול כתוב בסמ"ק (ספר מצות קטן, מ' א') שאמנת יצ"מ נוגע להעתיך ג"כ, וזה לשונו שם, "ובזה תלוי מה שאמרו חכמים (שבת דף ל"א) שישואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה, והיכן כתיב מצוה זו, אלא ש"מ בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו', ועל כרחין מאחר שהוא דיבור הכי קאמר, כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלקכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם, וכן ישמיענו ברחמי שנית כדכתיב (דברים ל') 'ושב וקבצך בכל העמים' וגו' עכ"ל.

הרי מדברי הסמ"ק דבר נפלא שנכלל במצות האמונה ביצ"מ⁵⁰ החיוב להאמין שיגאל כלל ישראל גאולה שנית, והוי מצוה גמורה. וזאת אומרת שמוזה שגאלנו הקב"ה ממצרים מוכרח הדבר שלעתיד יגאלנו ג"כ.

ובאמת ענין זה מתבאר בנוסח הקדושה (מוסף שבת ספרד) שאנו אומרים "הוא אלהינו הוא אבינו, הוא מלכנו הוא מושיענו, והוא יושיענו ויגאלנו שנית וישמיענו ברחמי שנית לעיני כל חי לאמר, הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלקים".

הרי שיש קשר בין הגאולה העתידה שהוא 'שנית', לראשית שהוא גאולה ראשונה דהיינו יצ"מ. ויובן לפי"ז למה בליל סדר שרים דברי הפייטן "קרב יום אשר לו יום" וכו', דהיא ענין גאולה העתידה, כיון שהיא מקושר ליצ"מ וכדברי הסמ"ק.

וזהו עומק ענינה של ברכת 'גאל ישראל' שבא מיד אחר הזכרת יצ"מ בפרשת "ויאמר", שתוכנה 'עזרת ישראל אתה הוא מעולם', 'קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל', שהיא ממש ענין 'צפית לישועה' וקצרת.

וזה יכול להיות ג"כ יסוד למנהג לאכול ביצה בליל סדר כיון שאותו יום הוא יום תשעה באב כמובא בפוסקים, אשר לכא' תמוה מהו הקשר בין ת"ב ליצ"מ, אמנם לאור דברי הסמ"ק יובן הדבר לאשרו, שת"ב מסמלת החורבן והגאולה העתידה וזה באמת מקושר ליצ"מ ודו"ק⁵¹.

הסיבה בכלל המצוה של סיפור יצ"מ, וישוב לפי"ז מנהגן של הנשים שאינן מסיבות:

כתב הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"ז-ז) וז"ל "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא

[50] שיטת הסמ"ק היא שמצות אמונה כוללת בתוכה החיוב להאמין ביצ"מ ג"כ וכמבואר בתחילת דבריו שם.

[51] מכאן המקור למנהגן של אנשים לספר בליל סדר גם נסים פרטיים שאירעו להם במשך ימי חייהם, כיון שגאולת מצרים היא מקור ויסוד תקותינו לכל הגאולות כלליות ופרטיות.

בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר (דברים ו') ואותנו הוציא משם וגו' ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה') 'זוכרת כי עבד היית', כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית.

לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין אין פוחתין מהם" עכ"ל.

מפורש בדברי הרמב"ם שיש בהסיבה קיום דין של "זוכרת כי עבד היית". והנה כתב המבי"ט בספרו קרית ספר (הל' חמץ ומצה פ"ז) וז"ל "ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנא' 'ואותנו הוציא משם', שאף אותנו גאל הקב"ה, ועל דבר זה צוה הקב"ה 'זוכרת כי עבד היית' במצרים, כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית, וכל זה נכלל במצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו לניסן" עכ"ל.

מבואר בדברי הקרי"ס שהדין של "זוכרת כי עבד היית" נכלל במצות סיפור יצ"מ, ויוצא מזה שיש בהסיבה קיום דאורייתא של מצות סיפור יצ"מ, וזאת אומרת דודאי החיוב הסיבה הוא רק מדרבנן, אמנם יש בהסיבה קיום דאורייתא של סיפור יצ"מ⁵² ודו"ק.

יש ליישב לפי"ז דבר תמוה בפסוקים, דהנה מפורש בגמ' פסחים (ק"ח,א) שאשה חשובה חייבת בהסיבה, והרמ"א (או"ח סימן תע"ב) כתב בשם המרדכי "וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות", ולכאן לפי"ז הנשים בזמנינו חייבות בהסיבה, אמנם הרמ"א שם ממשיך מדברי עצמו "אך לא נהגו להסב כי סמכו על ראבי"ה דכתב דבזמן הזה אין להסב", ולכאן דבריו צ"ע, דאם יש מקום לסמוך על הראבי"ה לפוטרו מהסיבה גם אנשים היו צריכים להקל כמותו, ומאי שנא נשים מאנשים, כיון שגם נשי דידן חייבות כיון שחשובות הם וצ"ע⁵³.

אמנם לאור חידושו של הקרי"ס שהסיבה נכלל במצות סיפור יצ"מ יש ליישב דבריו בטו"ט, שהרי לדעת רוב המפרשים נשים פטורות ממצות סיפור שהרי היא מצות עשה שהזמן גרמא⁵⁴, ולפי"ז נמצא שחלוק מצות הסיבה בנשים מאנשים, דאצל אנשים מלבד החיוב דרבנן יש בה גם קיום דאורייתא של סיפור, אמנם אצל נשים הוה חיוב דרבנן בלבד, וכיון שכן סבר הרמ"א דכיון דאצל נשים הוה מצוה דרבנן לבד לפיכך מקילין כדעת הראבי"ה, אמנם לענין אנשים שיש בהסיבתם קיום של דאורייתא ג"כ מחמירין כיתר שהראשונים ומסיבים ודו"ק היטב בזה.

סיכום – חמש יסודות עיקריות ביהדות מונחות בענין יציאת מצרים:

[52] וכמו אצל ד' כוסות שהגם שחיובם הם מדרבנן, אמנם יש בשתייתם קיום של זוכרת וכמבואר בלשון הרמב"ם הנ"ל שכתב בזיו' החיבור, "על דבר זה צוה הקב"ה בתורה וזכרת כי עבד היית' וכו' לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין", הרי שבד' כוסות יש קיום של זוכרת, וכבר האריך הגרי"ז בזה בספרו הל' חו"מ.

[53] ומצאתי שכבר העיר בזה בהגדה של פסח חתם סופר בעניני הסיבה שם ועיי"ש מש"כ בזה.

[54] חוץ מספר החינוך (מ' כ"א) שכתב שהנשים חייבות במצות סיפור, וכבר שמעתי מפי א"א שיחי' לבאר דעת החינוך שס"ל כיון שאמר רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתן פסח מצה ומרור, נמצא שהסיפור מקושר עם מצות אלו והרי נשים חייבות במצות אלו לפיכך הם חייבות בסיפור ג"כ, וכן רואין שנקרא המצה לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, ורש"י שם כתב דקאי על אמירת ההגדה הרי שיש ביניהם קשר, ועד"ז ראיתי בכתבי קהלת יעקב החדשים על מסכ' פסחים (ס' ק"ח).

ענין "יציאת מצרים" קובע מקום מאד חשוב ביהדות, שהרי היא היסוד והשורש של כמה וכמה מצות בתורה, וכגון – תפילין⁵⁵, פדיון הבן⁵⁶, שבת⁵⁷, איסור חמץ⁵⁸, הגדה⁵⁹, מצה⁶⁰, קרבן פסח⁶¹ ועוד. וכן כל המועדים כולם נתקנו זכר ליציאת מצרים⁶².

בזוהר הקדוש (ח"א רס"א) איתא ש"יציאת מצרים" מוזכרת בתורה לא פחות מ-50 פעמים. ראוי לשום לב ולהתבונן מהו המסר העיקרי של יצ"מ עבורינו, ומה הם המחשבות שכל אדם בישראל צריך להכניס ברעיונו בשעת שהוא עושה מצוה שהיא זכר ליצ"מ. המתבונן בחז"ל וראשונים וכפי שיתבאר קצת בדברינו כאן תראה, שיש חמשה יסודות עיקריות המונחות בענין "יציאת מצרים" שעלינו לעבוד עליהם, ואלו הן –

- (1) אמונה בה' והשגחתו בעולם⁶³.
- (2) הכרת הטוב אל הקב"ה על שהוציא אותנו ממצרים ועשה לנו לעם בני חורין⁶⁴.
- (3) קבלנו על עצמינו להיות עבדים להקב"ה⁶⁵.
- (4) הקב"ה בחר בנו להיות עם המיוחד שלו⁶⁶.
- (5) שורש תקותינו לגאולה העתידה⁶⁷.

זהו סיכום בקיצור נמרץ מה שיצ"מ מסמלת לנו וכפי הנתבאר בשיעור זה.

[55] שמות פרק י"ג.
[56] שם.
[57] דברים פרק ה, ט"ו, וע"ע פסחים קי"ז, ב שצריכים להזכיר יצ"מ בקידוש היום.
[58] שמות פרק י"ב.
[59] שמות פרק י"ג, ח.
[60] שמות פרק י"ב.
[61] שם.
[62] ולא רק פסח שבועות וסוכות, אלא אף ראש השנה ויום הכיפורים, וכמפורש בנוסח התפילה של כל המועדים. וע"ע בלשון הגרי"ז הלוי עה"ת פ' כי תשא, "הנה האות הראשון שהוא זכר ליציאת מצרים, בזה לאו דוקא שבת בראשית, רק גם כל המועדות שוין בזה דכולהו זכר ליציאת מצרים נינהו והן עצמן אות, ומשו"ה פטירי כולהו מתפילין והם כולן נכללין בהך קרא ד"כי אות היא ביני וביניכם", כמבואר בפירש"י בעירובין דף צ"ו עכ"ל.
[63] כמבואר בדברי הרמב"ן סוף פ' בא.
[64] כמבואר בדברי המשגיח רבי ירוחם בספרו דעת חכמה ומוסר (ח"א מאמר מ"א עמ' קכ"ד).
[65] כמבואר ברש"י (שמות כ, ב) על הפסוק "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", וז"ל "כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי" עכ"ל.
וע' בגרי"ז ז"ל (סטענסיל עה"ת אות קמ"ז) שביאר לפי"ז למה חז"ל קבעו פרשת יצ"מ בקרית שמע, היות שענין העבדות להקב"ה שיש ביצ"מ מקושר לענין קבלת עול מלכות שמים ודו"ק. וע"ע בבית הלוי (שמות יט, ה).
[66] כמבואר ביחזקאל (כ, ה), וכן ביאר בח' מרן רי"ז הלוי (עה"ת כי תשא, עה"פ את שבתותי תשמרו).
[67] סמ"ק (מ' א').

נספחים

”ממצרים גאלתנו ה' אלוקינו כל בכוריהם הרגת” (תפילת עזרת):

בתפילת עזרת אנו אומרים – ממצרים גאלתנו ה' אלהינו, ומפית עבדים פדיתנו, כל בכוריהם הרגת⁶⁸, ובכורך גאלת, וים סוף בקעת, וזדים טבעת.

לכאן הדברים שלא כסדרן, שהרי בחצות ליל ט"ו היתה מכת בכורות ורק אח"כ פרעה שלחם מארץ מצרים, ולמה כתוב כאן 'ממצרים גאלתנו' ואח"כ 'כל בכוריהם הרגת', הלא דבר הוא. ויש לציין שבתפילת ערבית אנו אומרים אותו כסדרן, דכתוב שם, המכה בעברתו כל בכורי מצרים, ויוציא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם. והיינו מכת בכורות ואח"כ היציאה, וצ"ע נוסח תפילת "עזרת".

ונראה בזה ע"ד החידוד, דהנה איתא בפתיחה למסכ' שמחות (הנדפס בגמ' ע"ז) חידוש גדול וז"ל שם, "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים וגו', וכתוב (במדבר ג, י"ג) 'כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים', א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות בחצי הלילה, היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבוקר. משל הדיוט אומר נתת פת לנער, הודע את אמו, כך הקב"ה אמר מי מודיע לבני במיתה המשנקת הזאת ששונאיהם היאך מתים בה, אלא תשמור נפשותם עד הבוקר, כדי שיראו בני בשונאיהם" ע"כ.

כתוב כאן דבר נפלא, שהגם שמכת בכורות היתה בחצות כמבואר בקראי, אמנם הבכורים לא מתו עד הבוקר, ונמצא שעצם המכה היתה בחצות אבל ההריגה לא היה עד הבוקר.

והנה מפורש בברכות (ט,א) שכלל ישראל נגאלו ממצרים בחצות אך לא יצאו משם עד הבוקר. ולפי"ז יבואו כל על הנכון, בתפילת "עזרת" כתוב 'בכוריהם הרגת' דהיינו מיתתם ממש וזה באמת היתה בבוקר אחר הגאולה שהיתה בחצות, ולכן נאמר תחילה 'ממצרים גאלתנו' ואח"כ 'בכוריהם הרגת', אמנם בערבית שאנו אומרים 'המכה בעברתו בכורי מצרים', שם איירינן בגוף המכה וזה היתה בחצות, ולכן נאמר תחילה 'המכה בעברתו' ואח"כ 'יוציא עמו ישראל לחרות עולם', כיון דהיציאה היתה בבוקר וכמבואר בסוגיא דברכות, וא"ש הכל.

יש לבאר לפי"ז גם נוסח הפייטן בהגדה "אילו הוצאינו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו, אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוהיהם דיינו, אלו עשה באלוהיהם ולא הרג את בכוריהם דיינו".

אשר לכאן תמוה דמכיון דמוזכר 'שפטים' הכולל העשר מכות, למה שוב מפרטים הריגת בכורים, ועוד למה מזכירים הריגת בכוריהם אחר 'עשה באלוהיהם', הלא מכת בכורים היה קודם, אמנם לפי דברינו י"ל, שהכוונה בהריגת בכוריהם אינו לעצם המכה דזה בודאי כלול בעשה שפטים, אלא הכוונה היא לזה שהריגתם לא היה עד הבוקר כדאיתא במסכ' שמחות, ואנו משבחים במיוחד להקב"ה עבור טובה זה, וענין זה היה באמת אחר העשה באלוהיהם ודו"ק וקצרת.

[68] יש נידון באחרונים אם ע"י הזכרת מכת בכורות יש קיום הזכרת יצ"מ – ע' או"ח ס' ס"ז מג"א (סק"א בסוף) ובח' הגרע"א (שם), וע"ע בהגדת אמרי חן דברים נפלאים בשם הגר"מ הלוי שליט"א בגדר מכת בכורות.

שלשה ביאורים במש"כ הרמב"ן שענין יצ"מ כתובה במזוזה:

הרמב"ן (סוף פ' בא) בין שאר דבריו כתב וז"ל, "והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנוכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כ"א) 'אמת ויציב דאורייתא', ממה שכתוב (דברים ט"ז, ג) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך', ושנעשה סוכה בכל שנה" עכ"ל.

כבר תמהו רבים איפה כתובה במזוזה ענין יצ"מ.

הגרי"ז ז"ל (כתבים עה"ת, שמות פי"ב, מ) אמר בזה ב' מהלכים, וז"ל שם, "ברמב"ן על התורה סוף פרשת בא כתב דזכירת יציאת מצרים כתובה במזוזה ע"ש. וצ"ב היכן נאמר. ואיכא למימר דכיון שמזכר תפילין, ותפילין היא כמאן דמוזכר בהו יציאת מצרים דהא כתיב והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.

ועוד נראה דהנה כתב הרמב"ן על הפסוק שמע ישראל ה' אלקינו, וז"ל, 'זאתה צריך להתבונן בזה, כי שנה הכתוב בכאן לומר ה' אלקינו ולא אמר אלקיך וכו', אבל הזכיר ביחוד ה' אלקינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארתו עכ"ל. הרי דב"אלקינו" נרמז בזה הנסים והנפלאות והיינו יציאת מצרים בכללן עכ"ל.

כשהצעתי קושיא זו על הרמב"ן לפני מקשיבי השיעור, ענה אחד מן הלומדים שיחי, שאולי יסוד מצות מזוזה היא לזכר נתינת הדם על המזוזות בשעת שהקריבו קרבן פסח במצרים, וזהו כוונת הרמב"ן כאן.

הנה דבריו נראו לי כנכונים, אמנם בחפושי לא מצאתי בשום מקום שיש קשר בין מצות מזוזה למזוזות מצרים.

ברם מצאתי את שאהבה נפשי בספר דרך שיחה (שאלות ר' אליהו מן שיחי להגר"ח קניבסקי שליט"א) וז"ל שם, "ברמב"ן פ' בא איתא שגם ב"מזוזה" ע"י שקבעה בפתח ביתו כבר הודה על יציאת מצרים, וסיפר כ"ק האדמו"ר מסטריקוב ז"ל שנשאלה פעם שאלה לפני מרן הגרי"ז מבריסק ז"ל, הרי לכאור' אין במזוזה שום פסוק על יציאת"מ, ותידין הגרי"ז שהרמב"ן בפ' בא אזיל לשיטתו בפ' ואתחנן שבפסוק שמע ישראל נזכרו ונרמזו ניסי יציאת מצרים".

ואמר ע"ז הגר"ח שליט"א "אפשר שענין מצות מזוזה על מזוזת הבית שייך למזוזה של פסח, ואם כן עצם המזוזה שייך ליציאת"מ עכ"ל.

הרי אותו 'לומד' כיון לדברי הגר"ח שליט"א בזה.

כתב רבינו בחיי על הפסוק 'וכתבתם על מזוזות' (דברים ו, ט) וז"ל, 'וצריך אתה לדעת כי מתוך המצוה הזאת (של מזוזה) יתבארו לנו עקרי התורה באמונה חדוש העולם וההשגחה והנבואה, שהרי בפרשה ראשונה נזכר ענין היחוד ותלמוד תורה, ובפרשה שניה אמתת עונש ושכר, וזכרון יציאת מצרים שבו נעשים האותות והמופתים והנסים המפורסמים מחייב העקרים האלה, ומעיד (המזוזה) על שלשה דברים הללו שהן יסוד האמונה ושרשה, והם החדוש וההשגחה והנבואה" עכ"ל.

הרי שכתב רבינו בחיי שבפרשה שניה של ק"ש מוזכר ענין יצ"מ, ולכאור' כוונתו לתפילין הכתובה בפרשה השניה דבהם מוזכר ענין יצ"מ, או למזוזה וכפי הגר"ח שליט"א, אבל ברור דלא כפי הראשון של הגרי"ז ז"ל דיצ"מ מרומז בפסוק דשמע ישראל ודו"ק.

